

برخی از نشانه‌های رستاخیز

در قرآن و روایات

یاسر جهانی پور

۲. رخدادهایی که مایهٔ به هم خوردن نظام آفرینش می‌گردد که بیشتر آنها در سوره‌های تکویر، انشقاق و انفطار و زلزال وارد شده است.

ما در این مقاله به بیان این دو قسم از اَشْرَاطُ السَّاعَةِ می‌پردازیم.

تعریف

«شَرَطٌ» به معنای نشانه و جمع آن «أَشْرَاطٌ» می‌باشد و اَشْرَاطُ سَاعَتِ، یعنی: نشانه‌های قیامت.^۱ مراد از

در لسان علما به پیروی از قرآن، مسئله‌ای است با عنوان «أَشْرَاطُ السَّاعَةِ» که مقصود از آن علایم و نشانه‌های رستاخیز است. علایم رستاخیز به دو نوع تقسیم می‌شوند:

۱. حوادثی که پیش از وقوع قیامت و قبل از به هم خوردن نظام آفرینش در حالی که انسانها در روی زمین زندگی می‌کنند، رخ می‌دهد و کلمه اَشْرَاطُ غالباً به این قسم رخدادها اطلاق می‌شود.

۱. المفردات فی غریب القرآن، حسین بن راغب

اشراف ساعت، علایم و نشانه‌هایی است که از نزدیک بودن قیامت خبر می‌دهد.

این تعبیر از قرآن گرفته شده است؛ آنجا که می‌فرماید: «فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا»^۱ «هر آینه نشانه‌های قیامت آشکار شده است.»

بخشی از این نشانه‌ها در قرآن کریم و برخی دیگر در احادیث معصومین علیهم‌السلام آمده است و ما به اختصار هر دو را بررسی می‌کنیم.

نشانه‌های قیامت در قرآن

در قرآن کریم حوادثی به عنوان نشانه‌های قیامت ذکر شده که دلالت برخی از آنها صریح و روشن است، اما دلالت برخی دیگر در آن حد از وضوح نیست. این نشانه‌ها عبارتند از:

۱. بعثت پیامبر گرامی اسلام

خدای سبحان می‌فرماید: «فَهَلْ

يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ»^۲ «آیا آنها [کافران] جز این انتظاری دارند که قیامت ناگهان فرا رسد [آن‌گاه ایمان آورند]، در حالی که هم‌اکنون نشانه‌های آن آمده است؛ اما هنگامی که بیاید تذکر [و ایمان] آنها سودی نخواهد داشت.»

این آیه در مقام نکوهش مشرکان می‌گوید: آنها ایمان نمی‌آورند و تنها منتظر آنند که به ناگاه قیامت فرا رسد تا ایمان آورند؛ لکن ایمان آوردن در آن هنگام، سودی نبخشد و آنگاه که قیامت به ناگاه برپا شود، مجالی برای تذکر، پند گرفتن و حرکت به سوی خدا وجود نخواهد داشت. مشرکان باید بدانند که قیامت گرچه برپا نشده، ولی نشانه‌ها و علایمش فرا رسیده و بر آنان است که پند گیرند.

«بسیاری معتقدند منظور از

→ اصفهانی، دارالعلم الدار الشامیه، ۱۴۱۲ ق

ص ۴۵۰

۱. محمد / ۱۸.

۲. همان.

اقوام وحشی یا جوج و مأجوج بر آنان شود. ذو القرنین با تلاش فراوان به وسیله پاره‌های آهن، ساختن سد را، میان دو کوهی که در مسیر حرکت یا جوج و مأجوج قرار داشت، آغاز کرد و سرانجام آن را به اتمام رسانید و پس از ساخت سد چنین گفت:

«هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُمْ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا»^۳
 (این از رحمت پروردگار من است، اما هنگامی که وعده پروردگارم فرا رسد، آن را درهم می‌کوبد و وعده پروردگارم حق است.)

۳. پدیدار شدن دود در آسمان

یکی دیگر از نشانه‌های رستاخیز، پدیدار شدن دود در آسمان است؛ قرآن کریم پیرامون این نشانه می‌فرماید: «فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ * يَغْشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ * رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا

«أشراطها» در آیه مورد بحث، بعثت پیامبر اسلام ﷺ است، به شهادت حدیثی از خود آن حضرت که می‌فرماید: «يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ إِنَّمَا بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ قَالَ ثُمَّ ضَمَّ السَّبَّاحَيْنِ»^۱ ای مسلمانان بعثت من با قیامت مانند این دو انگشتم توأم است و سپس دو انگشت سبابة خود را کنار هم قرار داد.»

بعضی مسئله «شق القمر» و پاره‌ای دیگر از حوادث عصر پیامبر ﷺ را نیز جزء "اشراف الساعه" شمرده‌اند.^۲

۲. متلاشی شدن سد و خروج یا جوج و مأجوج

در قرآن کریم آمده است: ذوالقرنین در مسیر حرکت خود به قومی رسید که از او خواستند برایشان سدّی بسازد تا مانع از هجوم آوردن

۱. بحارالانوار، علامه مجلسی، مؤسسة الوفاء، بیروت، ۱۴۰۴ ق، ج ۲، ص ۲۶۲.

۲. ر. ک: تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش، ج ۲۱، ص ۴۴۹.

۳. کهف / ۹۸.

۴. نزول مسیح

از دیگر نشانه‌های رستاخیز، نزول حضرت مسیح علیه السلام است. قرآن کریم به این نکته اشاره دارد و می‌فرماید: «وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ»^۳ «او نشانه بر روز قیامت است. [نزول عیسی گواه نزدیکی رستاخیز است]، هرگز در آن تردید نکنید و از من پیروی کنید که این راه مستقیم است.»

در تفسیر مجمع البیان آمده که: نزول حضرت عیسی علیه السلام - در دوران رجعت - جزء نشانه‌های قیامت است که به وسیله آن فهمیده می‌شود ساعت قیامت نزدیک است.^۴

طباطبایی، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۸، ص ۱۳۷؛ الدرّ المشور، جلال الدین سیوطی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ ق، ج ۶، ص ۲۸.

۳. زخرف/۶۱.

۴. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی، انتشارات ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۲ش، ج ۹، ص ۶۵.

مُؤْمِنُونَ»^۱ «منتظر روزی باش که آسمان دود آشکاری پدید آورد و همه مردم را فرا می‌گیرد. این عذاب دردناکی است. [می‌گویند:] پروردگارا! این عذاب را از ما برطرف کن که ایمان آورندگانیم.»

علامه طباطبایی علیه السلام می‌فرماید: «بعضی گفته‌اند: دخان مذکور در این آیه از علامتهای قیامت است که هنوز محقق نشده، و قبل از قیام قیامت محقق می‌شود. و دود در گوشه‌های مردم داخل می‌شود، به طوری که سرهایشان مانند سر گوسفند بریان می‌گردد، اما مؤمنین تنها دچار زکام می‌شوند، و زمین تمامیش مانند خانه‌ای بدون روزنه می‌شود که در آن آتش افروخته و دود به راه انداخته باشند. زمین چهل روز چنین حالتی به خود می‌گیرد.»^۲

۱. دخان/ ۱۰ - ۱۲.

۲. المیزان فی تفسیر القرآن، سید محمدحسین

پیامبر گرامی اسلام ﷺ نیز در روایتی می‌فرماید: «فَيَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَقُولُ أَمِيرُهُمُ الْمَهْدِيُّ تَعَالَ صَلُّ بِنَا فَيَقُولُ أَلَا إِنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أَمْرَاءُ تَكْرِمَةَ اللَّهِ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ»^۱ پس عیسی بن مریم فرود آید و گوید امیر خلیق که مهدی است بیا و بر ما نماز بگذار، به‌درستی که برخی از شما بر برخی دیگر امیر هستید و این لطف خداوند در حق این امت است.»

۵. بیرون آوردن جنبنده‌ای از زمین

آنچه از آیات قرآن کریم و برخی روایات به‌دست می‌آید، این است که یکی دیگر از نشانه‌های رستاخیز، بیرون آمدن جنبنده‌ای از زمین است؛ چنانچه خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ

النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ»^۲ «هنگامی که فرمان عذاب آنها رسد [و در آستانه رستاخیز قرار گیرند]، جنبنده‌ای را از زمین برای آنها خارج می‌کنیم که با آنها تکلم می‌کند و می‌گوید: مردم به آیات ما ایمان نمی‌آورند.»

در تفسیر مجمع البیان آمده است: «یکی از نشانه‌های قیامت همین است. گفته‌اند: هیچ مؤمنی و منافقی نمی‌ماند، مگر اینکه از این جنبنده مطلع می‌شود. شبی بیرون می‌آید که مردم به سوی منی می‌روند.

برخی گفته‌اند: این جنبنده هنگامی خارج می‌شود که کار آنها به جایی رسد که هیچ یک از آنها رستگار نشوند.

برخی گفته‌اند: در وقتی که قیامت نزدیک شده و عذاب آنها را فرا گیرد. از امام صادق علیه السلام روایت شده که

۱. کشف الغمّة فی معرفة الأئمة، علی بن عیسی اربلی، نشر بنی هاشمی، تبریز، چاپ اول، ۱۳۸۱ق، ج ۲، ص ۴۸۴.

۲. نمل/۸۲.

پرداختن به آنها مجال وسیع تری را می‌طلبد؛ لکن در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. از خدیفة بن اسید غفاری نقل شده است که گفت: در حال گفتگو بودیم که پیامبر خدا ﷺ ما را دید، و فرمود: درباره چه گفتگو می‌کنید؟ گفتیم: درباره قیامت. آن حضرت فرمود: «إِنَّكُمْ لَا تَرَوْنَ السَّاعَةَ حَتَّى تَرَوْا قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدَّجَالِ وَدَابَّةِ الْأَرْضِ وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ تَكُونُ فِي الْأَرْضِ خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَخُرُوجِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَخُرُوجِ يَأْجُوجَ وَمَاجُوجَ وَتَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ مِنْ قَعْرِ الْأَرْضِ لَا تَدَعُ خَلْفَهَا أَحَدًا تَسُوقُ النَّاسَ إِلَى الْمَحْشَرِ»^۲

شما قیامت را نمی‌بینید مگر آنکه پیش

مردی به عمار یاسر گفت: آیه‌ای در کتاب خدا قلبم را فاسد کرده است. عمار پرسید: کدام آیه؟ گفت: این آیه: «أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً» مقصود از دابۀ زمین چیست؟ عمار گفت: به خدا نمی‌نشینم و نمی‌خورم و نمی‌نوشم تا به تو نشان دهم. عمار با آن مرد نزد علی عليه السلام آمد. حضرت مشغول خوردن خرما و سرشیر بود؛ فرمود: بیا. عمار نشست و با حضرت مشغول خوردن شد. آن مرد تعجب کرد. وقتی که عمار برخاست، آن مرد گفت: سبحان الله! تو قسم خوردی که نخوری و نوشی مگر اینکه آن دابۀ را به من نشان دهی. عمار گفت: اگر عقل داری به تو نشان دادم.^۱

نشانه‌های قیامت در روایات

در موضوع نشانه‌های قیامت، روایات متعددی نقل شده است که

۲. خصال، شیخ صدوق، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۳۶۲ش، چاپ اول، ج ۲، ص ۱۷۵.

۱. ر. ک: مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی، ج ۱۸، ص ۱۴.

أُخْرِجْنَا لَهُمْ ذَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ
النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ؛^۱ «هنگامی
که فرمان عذاب آنها رسد [در آستانه
رستاخیز قرار گیرند]، جنبنده‌ای را از
زمین برای آنها خارج می‌کنیم که با
آنان تکلم می‌کند [و می‌گوید] که
مردم به آیات ما ایمان نمی‌آورند.»

با توجه به این آیه و قرینه لفظ
«تکلمهم» معلوم می‌شود مراد از «دابة»
انسان است نه حیوان، چرا که با مردم
سخن می‌گوید و سخن گفتن، با
حیوان تناسبی ندارد. مؤید این مطلب
روایتی از امام صادق علیه السلام است در
پاسخ به فردی که گفت: عامه مردم
لفظ «تکلمهم» را به معنای «جرح»
می‌دانند! و امام علیه السلام فرمودند: «كَلَّمَهمُ
اللَّهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ إِيمَانًا هُوَ تُكَلِّمُهُمْ مِنْ
الْكَلَامِ وَاللَّيْلُ عَلَى أَنْ هَذَا فِي الرَّجْعَةِ
قَوْلُهُ: ﴿وَيَوْمَ نَخْشِرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ

از آن ده نشانه ببینید: طلوع خورشید از
مغرب، دجال، جنبنده، و سه فرو
رفتگی در زمین، یکی در مشرق و یکی
در مغرب و یکی هم در جزیره العرب
و خروج عیسی بن مریم و یاجوج و
ماجوج و در آخر الزمان آتش از سوی
یمن از قعر زمین خارج می‌شود تا هیچ
کس را پشت سر خود نمی‌گذارد و
مردم را به سوی محشر سوق می‌دهد.»

معنای دابة الأرض:

در اینکه یکی از نشانه‌های آخر
الزمان، خروج «دابة الارض» است در
نزد علمای شیعه و سنی اختلافی
نیست؛ لکن در ماهیت آن اختلاف
است؛ برخی بر این باورند که لفظ
«دابة» به «حیوان» اشاره دارد، اما این
قول صحیح نیست و معنای صحیح
آن این است که مراد از «دابة»، انسان
است؛ چنانچه خداوند در قرآن کریم
می‌فرماید: ﴿وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ

يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ^۱؛ سخن گوید با آنها (کسانی که لفظ «تکلم» را به معنای «جرح» حمل کرده‌اند) خداوند در جهنم (آنها را به آتش بیندازد)؛ به درستی که تکلم از کلام است و دلیل بر آن، کلام خداوند متعال است که می‌فرماید: (به‌خاطر آور) روزی را که ما از هر امتی، گروهی را از کسانی که آیات ما را تکذیب می‌کردند، محشور کنیم؛ و آنها را نگه داریم تا به یکدیگر ملحق شوند!

بنابراین مرا از «دابة الأرض»، انسان است؛ اما در اینکه این انسان چه کسی است، روایات مختلفی وجود دارد و پرداختن به آنها بحث مستقلی را می‌طلبد.

۲. ابن عباس از پیغمبر گرامی

اسلام ﷺ در داستان حجة الوداع نقل کرده، می‌گوید: با پیامبر اسلام ﷺ در «حجة الوداع» بودیم. حضرت، حلقه در خانه کعبه را گرفت و رو به ما کرده، فرمود: «آیا شما را از "اشراط الساعة" آگاه کنم؟» و سلمان در آن روز از همه به پیامبر ﷺ نزدیک‌تر بود و عرض کرد: «آری، ای رسول خدا.» آن حضرت ﷺ فرمود: «از نشانه‌های قیامت تزییع نماز، پیروی از شهوات، تمایل به هواپرستی، گرمی داشتن ثروتمندان، فروختن دین به دنیا است، و در این هنگام است که قلب مؤمن در درونش آب می‌شود، آن چنان که نمک در آب، از این همه زشتیها که می‌بیند و توانایی بر تغییر آن ندارد.» سلمان گفت: آیا چنین امری واقع می‌شود ای رسول خدا؟

فرمود: «آری، سوگند به آن کس که جانم به دست او است، ای سلمان!

۱. نمل/۸۳.

۲. بحارالانوار، علامه مجلسی، ج ۵۳، ص ۵۳.

دیدگاه قرآن مجموعه جهان آفرینش
اجل معینی دارد و طبعاً پس از سپری
شدن آن، عمر جهان نیز سپری
می‌شود و مرحله نوینی از آفرینش
آغاز می‌شود. پیش از شروع این
مرحله جدید از حیات، نظام آفرینش
به هم خورده، تبدیل به نظامی نوین
متناسب با حیات مذکور می‌شود.

در آن زمان زمامدارانی ظالم، وزرایی
فاسق، کارشناسانی ستمگر، و امنایی
خائن بر مردم حکومت می‌کنند. در
آن هنگام زشتیها زیبا، و زیباییها
زشت می‌شود، امانت به خیانتکار
سپرده می‌شود، و امانتدار خیانت
می‌کند، دروغگو را تصدیق می‌کنند و
راستگو را تکذیب. در آن روز
حکومت به دست زنان، و مشورت
با بردگان خواهد بود، کودکان بر
منابر می‌نشینند، و دروغ، ظرافت، و
زکات، غرامت، و بیت المال، غنیمت
محسوب می‌شود...»^۱

نوع دوم از نشانه‌های قیامت

چنانکه پیش از این گفتیم خداوند
در مورد نشانه‌های وقوع قیامت به
تفصیل در قرآن سخن گفته است. از

۱. ر. ک، منشور جاوید، منشور جاوید، جعفر
سبحانی، مؤسسه سید الشهداء، تهران، ۱۳۶۹ش،
ج ۹، ص ۲۵۵.